

ΟΡΙΑΚΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΙΣ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΝΕΛΛΗ ΚΑΜΠΟΥΡΗ - ΟΛΓΑ ΛΑΦΑΖΑΝΗ

αντίποδες

Α' έκδοση: Ιούνιος 2025
ISBN: 978-618-5267-75-9
Σχεδιασμός εξωφύλλου: thinking

αντίποδες
Μαντζάρου 8, 10672, Αθήνα
τηλ.: 210 6471188
ekd.antipodes@gmail.com
www.antipodes.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΕΛΛΗ ΚΑΜΠΟΥΡΗ – ΟΛΓΑ ΛΑΦΑΖΑΝΗ

Εισαγωγή: Προς μια κριτική προσέγγιση της μετανάστευσης

11

1. ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΡΣΑΝΟΓΛΟΥ

*Ιστορικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης. Από την άρνηση στην
επιλεκτική επίγνωση και αντίστροφα*

39

2. ΟΛΓΑ ΛΑΦΑΖΑΝΗ

Δεν διασχίσαμε εμείς τα σύνορα, τα σύνορα διέσχισαν εμάς

57

3. ΣΑΝΤΡΟ ΜΕΤΣΑΝΤΡΑ

Συνοριακοί αγώνες, μετανάστευση και ελευθερία κίνησης πληθυσμών

81

4. ΝΙΚΟΛΑΣ ΝΤΕ ΤΖΕΝΟΒΑ

Μεταναστευτική «παρανομία» και απελασιμότητα στην καθημερινή ζωή

101

5. ΜΠΕΡΝΤ ΚΑΣΠΑΡΕΚ

*Από τη Θεσσαλονίκη στα hotspot. Τα περιγράμματα του ευρωπαϊκού
καθεστώτος συνόρων και μετανάστευσης*

129

6. ΡΕΓΓΙΝΑ ΜΑΝΤΑΝΙΚΑ

Η υποδοχή σε περιπέτειες

150

7. ΚΩΣΤΑΣ ΓΟΥΣΗΣ

Η μεταναστευτική εργασία ως πεδίο αγώνα. Τεχνικές ελέγχου και συγκρουσιακές πρακτικές

170

8. ΝΕΛΛΗ ΚΑΜΠΟΥΡΗ

Μετανάστευση, φύλο και το διακύβευμα της θυματοποίησης

192

9. ΒΑΣΙΛΗΣ Σ. ΤΣΙΑΝΟΣ

Επιτόπια έρευνα γύρω από τα εν κινήσει κοινά.

Εισαγωγή στην εθνογραφική ανάλυση συνοριακών καθεστώτων

214

10. ΧΑΡΗΣ ΤΣΑΒΔΑΡΟΓΛΟΥ

Το δικαίωμα των νεοφερμένων στο κέντρο της πόλης. Επινοήσεις διεθνικών στεγαστικών κοινών

236

11. ΠΑΝΑΜΠΙΡ ΣΑΜΑΝΤΑΡ

Στα σύνορα μιας επιδημίας

256

Νέλλη Καμπούρη

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑ ΤΗΣ ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Στο λόγο για την παγκόσμια μετανάστευση, οι γυναίκες, τα παιδιά και τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα συζητούνται κυρίως αναφορικά με την ευαλωτότητα και τις δυσκολίες που συναντούν. Αυτό συμβαίνει κυρίως στο πλαίσιο της ανθρωπιστικής πρόσληψης της μετανάστευσης, που τις/τα εμφανίζει ως τα κατεξοχήν υποκείμενα που χρήζουν φροντίδας και προστασίας.¹ Αν και οι προσλήψεις αυτές μας βοηθούν να καταλάβουμε καλύτερα τις έμφυλες ανισότητες, τις διαθεματικές διακρίσεις, την επισφάλεια και τη βία των μεταναστεύσεων, συχνά αποσιωπούν την πολυπλοκότητα των έμφυλων σχέσεων και τη ρευστότητα των μεταναστευτικών διαδρομών. Στο παρακάτω κείμενο συνοψίζω τις κυριότερες συζητήσεις, θεματικές και προσεγγίσεις που έχουν εισαγάγει οι σπουδές φύλου από τη δεκαετία του 1970 στις θεωρίες και τη μελέτη της μετανάστευσης, εντοπίζοντας ζητήματα που αφορούν κυρίως τη θυματοποίηση των ατόμων και ομάδων που μεταναστεύουν με βάση το φύλο και τις τεμνόμενες διαθεματικές κοινωνικές κατηγορίες. Η ανάλυση έχει σκοπό να αναδείξει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η μετανάστευση λειτουργεί σε διαφορετικά ιστορικά, πολιτικά, γεωγραφικά και πολιτισμικά πλαίσια, άλλοτε ενισχύοντας τις υπάρχουσες έμφυλες ανισότητες και βιαιότητες και άλλοτε παράγοντας διεξόδους διαφυγής από αυτές.

---

1. Miriam I. Ticktin, *Casualties of Care: Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*, University of California Press, 2011.

Οι ρωγμές και οι εντάσεις που εισάγουν οι προσεγγίσεις του φύλου στην μελέτη της μετανάστευσης αναδεικνύουν πολύπλοκα ερωτήματα για τους Άλλους, τόσο όσον αφορά στις θεωρίες της μετανάστευσης όσο και στις μεταναστευτικές και αντιρατσιστικές πρακτικές. Έτσι αμφισβητούν την ομοιογένεια, την ενότητα και την καθαρότητα της μεταναστευτικής εμπειρίας, αλλά και τις μονοδιάστατες συλλογικές μορφές οργάνωσης. Το ίδιο ισχύει και για τις φεμινιστικές θεωρίες και πρακτικές από τις οποίες εμπνέονται.

Ως φεμινίστριες θεωρούμε δεδομένο ότι ασκούμε κριτική και αμφισβητούμε τα πατριαρχικά σχήματα. Πρέπει όμως να δίνουμε προσοχή στο πώς διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων κατασκευάζονται ως Άλλοι. Οι λευκές γυναίκες γίνονται Άλλοι, αλλά με διαφορετικό τρόπο από ό,τι οι έγχρωμες γυναίκες, και υπάρχουν σχέσεις εξουσίας που εγγράφονται σε αυτή τη σχέση που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψιν. Με παρόμοιο τρόπο, τα τρανς άτομα σεξουαλικοποιούνται διαφορετικά από τα ετερόφυλα, τα κουήρ και τα ομοφυλόφιλα άτομα. Όλα αυτά έχουν παγκόσμιες διαστάσεις. Ο διεθνικός φεμινισμός μας κρατάει σε εγρήγορση σε σχέση με αυτές τις διαφοροποιήσεις και διαχωρισμούς.²

Από τη σκοπιά αυτή, όταν μιλάμε για φύλο και μετανάστευση, μιλάμε επίσης για τη φυλή, την εθνότητα, την κοινωνική τάξη και τη σεξουαλικότητα, αλλά και για πρακτικές φεμινιστικής και ΛΟΑΤΚΙ αλληλεγγύης που διαπερνούν τα κρατικά και εθνικά σύνορα.

Η «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης»

Οι έρευνες για τη γυναικεία μετανάστευση άρχισαν να αναπτύσσονται κυρίως στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία κατά τη δεκαετία του 1970. Οι περισσότερες δημοσιεύσεις της περιόδου εκείνης περιορίστηκαν στο να εντάξουν ερωτήματα σχετικά με τις αιτίες και τα

---

2. Avtar Brah και Clelia Clini, «Contemporary Feminist Discourses and Practices within and across Boundaries. An Interview with Avtar Brah», *Feminist Review*, 117, (2017), σ. 163-170, σ. 3 (δική μου μετάφραση).

κίνητρα των γυναικείων μεταναστεύσεων, καθώς επίσης και το ρόλο των γυναικών στις μεταναστευτικές οικογένειες και νοικοκυριά.³ Η συμπερίληψη των γυναικών άνοιξε το πεδίο ώστε να αναλυθούν τόσο οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στις σχέσεις των φύλων όσο και οι μεταναστεύσεις με σκοπό το γάμο, ή την παροχή έμμισθης οικιακής εργασίας και φροντίδας.⁴ Για τις επόμενες δύο δεκαετίες, όμως, οι φεμινιστικές προσεγγίσεις επηρέασαν τις γυναικείες σπουδές, αλλά παρέμειναν στο περιθώριο των μεταναστευτικών σπουδών, όπου συνέχισε να δεσπόζει το πρότυπο του άνδρα μετανάστη που παίρνει έλλογες αποφάσεις για όλα τα μέλη της οικογένειας (ή του νοικοκυριού) σχετικά με τις διαδρομές που θα ακολουθήσουν και με την ένταξή τους.⁵

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις αμφισβήτησαν την ουδετερότητα της έρευνας αναδεικνύοντας συνέχειες, ασυνέχειες και έμφυλες ανισότητες στις μεταναστευτικές διαδρομές που συνδέονται με την πληρωμένη και απλήρωτη γυναικεία εργασία.⁶ Έγινε έτσι κατανοητό ότι «η προσθήκη και το ανακάτεμα των γυναικών» δεν αρκεί, αλλά είναι απαραίτητο να εντάξουμε το φύλο ως κοινωνική σχέση. Έγιναν έτσι πιο ορατά τα συστήματα φύλου που οδηγούν στο να επικρατούν αριθμητικά οι γυναίκες σε κάποια μεταναστευτικά ρεύματα.⁷ Οι προσεγγίσεις αυτές βασίστηκαν στη διεπιστημονικότητα, θέτοντας στο επίκεντρο ζητήματα γεωγραφίας και χώρου, της έμφυλης κατασκευής του τόπου, της κινητικότητας, του σπιτιού, αλλά και

3. Katie Willis και Brenda Yeoh (επιμ.), *Gender and migration*, Edward Elgar, 2000.

4. Suzanne M. Sinke, «Gender και Migration: Historical Perspectives», *International Migration Review*, 40, τ. 1, (2006), σ. 82-103.

5. βλ. Eleonore Kofman, Annie Phizacklea, Parvati Raghuram και Rosemary Sales (επιμ.), *Gender and International Migration in Europe. Employment, Welfare and Politics*, Routledge, 2000.

6. βλ. Annie Phizacklea, *One way Ticket: Migration and Female Labour*, Routledge, 1983· Mirjana Morokvašić, «Birds of Passage are also Women», *International Migration Review*, 18, τ. 4 (1984), σ. 886-907.

7. Pierrette Hondagneu-Sotelo, «Feminism και Migration», *Annals AAPSS*, 571, (2000), σ. 107-119.

τη διαμόρφωση της αίσθησης του ανήκειν με βάση τα πρότυπα του φύλου.⁸ Παράλληλα διευρύνθηκαν για να συμπεριλάβουν όχι μόνο αυτές/ους/α που φεύγουν αλλά και αυτές/ους/α που μένουν πίσω, τις σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ του «εκεί» και του «εδώ», καθώς και τις έμφυλες ταυτότητες που συχνά μεταλλάσσονται στη διάρκεια των μεταναστευτικών διαδρομών.

Παρά την ανάπτυξη γόνιμης κριτικής όμως στις σπουδές της μετανάστευσης, το ανδροκρατικό πρότυπο δεν αμφισβητήθηκε ουσιαστικά παρά στη δεκαετία του 1990, όταν δυο άνδρες θεωρητικοί της παγκοσμιοποίησης έφεραν στο προσκήνιο τον όρο «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης», υποστηρίζοντας ότι τον 21ο αιώνα τα ποσοστά των μεταναστριών άρχισαν να αυξάνονται σημαντικά και να κυριαρχούν στις παγκόσμιες μεταναστευτικές ροές.⁹ Η έννοια της «θηλυκοποίησης της μετανάστευσης» υιοθετήθηκε και εδραιώθηκε χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν πόσο ιστορικά ακριβής ήταν.¹⁰ Όπως έχουν αναδείξει φεμινιστικές ιστορικές μελέτες, η απουσία των γυναικών από τις καταγραφές των ροών οφειλόταν κυρίως σε έμφυλες προκαταλήψεις των στατιστικών μεθόδων καταγραφής, που απέκρυπταν συστηματικά την παρουσία αλλά και την αυτονομία τους, καθώς τις θεωρούσαν εκ των πραγμάτων συνοδευτικές και συμπληρωματικές των μεταναστεύσεων των ανδρών.¹¹ Ωστόσο, παρόλο που ήταν ιστορικά και στατιστικά ανακριβής, η έννοια της

---

8. Doreen Massey, *Space, Place και Gender*, University of Minnesota Press, 1994- Rachel Silvey, «Geographies of Gender and Migration: Spatializing Social Difference», *International Migration Review*, 40, τ. 1 (2006), σ. 64-81.

9. Stephen Castles και Mark J. Miller, *The Age of Migration*, Palgrave, 1993.

10. Sabrina Marchetti και Ruba Salih, «Policing Gender Mobilities. Interrogating the “Feminisation of Migration” to Europe», *International Review of Sociology*, 27, τ. 1 (2017), σ. 6-24.

11. Katharine M. Donato, Donna Gabaccia, Jennifer Holdaway, Martin Manalansan, IV και Patricia R. Pessar, «A Glass Half Full? Gender in Migration Studies», *International Migration Review*, 40, τ. 1 (2006), σ. 3-26- Katharine M. Donato, Rosemary Sales και Donna Gabaccia, *Gender and International Migration. From the Slavery Era to the Global Age*, Russell Sage Foundation, 2015.

«θηλυκοποίησης της μετανάστευσης» άνοιξε τη συζήτηση για το φύλο στη μετανάστευση.

Αναπαραγωγική εργασία και διεθνικότητα

Στις δεκαετίες του 1990 και 2000, οι συζητήσεις για το φύλο και τη μετανάστευση στράφηκαν προς δύο αλληλένδετες κατευθύνσεις: από τη μια πλευρά προς τα ζητήματα που αφορούν την αναπαραγωγική εργασία, τη φροντίδα και την οικιακή εργασία, και, από την άλλη, τη διεθνικότητα και τα μεταναστευτικά δίκτυα.¹² Στις κατευθύνσεις αυτές οδηγήθηκε και η έρευνα σχετικά με το φύλο και τη μετανάστευση στην Ελλάδα.¹³

Η πρώτη κατεύθυνση είναι κυρίως επηρεασμένη από τη μαρξιστική φεμινιστική προβληματική σχετικά με την αναπαραγωγική εργασία και τους συγκρουόμενους επαγγελματικούς, οικογενειακούς και προσωπικούς χώρους και χρόνους των γυναικών.¹⁴ Η αναπαραγωγική εργασία σε πολλές περιοχές του κόσμου ήταν ιστορικά συνδεδεμένη με τη φυλή, όπως δείχνει το παράδειγμα της φροντίδας που παρείχαν οι έγχρωμες γυναίκες για λογαριασμό λευκών νοικοκυριών στις ΗΠΑ τόσο πριν όσο και μετά την κατάργηση της δουλείας.¹⁵ Σήμερα η ολοένα αυξανόμενη συμμετοχή των λευκών γυναικών ανώτερων τάξεων στην αγορά εργασίας του Παγκόσμιου Βορρά

---

12. Eleonore Kofman, Annie Phizacklea, Parvati Raghuram και Rosemary Sales, *Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare και Politics*, Routledge, 2000· Mirjana Morokvašić, «“Settled in Mobility”: Engendering Post Wall migration in Europe», *Feminist Review*, 77, τ. 1 (2004), σ. 7-25.

13. Βλ. Ντίνα Βαΐου και Μαρία Στρατηγάκη, *Το φύλο της μετανάστευσης*, Μεταίχμιο, 2008· Αλεξάνδρα Ζαββού, Νέλλη Καμπούρη και Μαρία Στρατηγάκη (επιμ.), *Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα*, Νήσος, 2013.

14. Kathy Weeks, *The Problem with Work. Feminism, Marxism, Anti-work Politics and Postwork Imaginaries*, Duke University Press, 2011.

15. Evelyn-Nakano Glenn «From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor», *Signs*, 18, τ. 1 (1992), σ. 1-43.

παράγει παράλληλες και κατά κανόνα άτυπες οικονομίες αναπαραγωγής, όπου μετανάστριες προσφέρουν χαμηλά αμειβόμενη φροντίδα, αφήνοντας με τη σειρά τους κενά φροντίδας στους τόπους καταγωγής. Αυτή η διαπίστωση φέρνει αντιμέτωπες τις σπουδές της μετανάστευσης με κρίσιμα ζητήματα θεωρίας και πράξης που συνδέονται τόσο με τον έμφυλο και φυλετικό καταμερισμό της αναπαραγωγικής εργασίας και τις αλληλεξαρτήσεις μεταναστριών και γηγενών, όσο και με την αύξηση της γυναικείας μετανάστευσης με σκοπό την παροχή εργασίας που παραμένει υποτιμημένη, κακοπληρωμένη και επισφαλής, καθώς περνάει σε γυναίκες άλλης φυλής, εθνότητας και κοινωνικής τάξης.¹⁶

Έτσι η φεμινιστική προβληματική σχετικά με την αναπαραγωγική εργασία μετατίθεται σε θέματα που αφορούν τη διαπλοκή του ρατσισμού και της πατριαρχίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι σχετικές αναλύσεις ασκούν ιδιαίτερη επιρροή στη διαμόρφωση της κατεύθυνσης αυτής, καθώς μελετούν τις τραγικές και συγχρόνως δυναμικές φιγούρες των μεταναστριών οικιακών εργαζομένων, οι οποίες πληρώνονται για να φροντίζουν τα παιδιά και τα σπίτια άλλων γυναικών, έχοντας μεταναστεύσει για να μπορούν να συντηρούν οικονομικά τα δικά τους παιδιά, τα οποία αδυνατούν οι ίδιες να φροντίσουν. Διαμορφώνονται έτσι «παγκόσμιες αλυσίδες φροντίδας», που καθορίζουν τις άτυπες σχέσεις εκμετάλλευσης και τις ανισότητες του φύλου, της φυλής και της κοινωνικής τάξης.¹⁷ Τα σώματα των μεταναστριών που κάνουν τις «βρώμικες δουλειές» του καθαρισμού και της οικιακής εργασίας διαχωρίζονται από τα σώματα των γηγενών που αναλαμβάνουν τον έλεγχο αλλά και τις πιο ευαίσθητες συναισθηματικές και «καθαρές» πλευρές της φροντίδας.¹⁸ Οι φεμινιστικές πρακτικές στρέφονται ενάντια στις πολιτικές για τη μετανάστευση που επιβάλλουν την κατηγοριοποίηση των γυναικών σε

16. Barbara Ehrenreich και Arlie R. Hochschild (επιμ.), *Global Women: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*, Granta Books, 2004.

17. Ό.π.

18. Bridget Anderson, *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*, Zed Books, 2000.

πολίτες και μη πολίτες, επαναφέροντας στο προσκήνιο έμφυλες και ρατσιστικές κατηγοριοποιήσεις των σωμάτων που επικρατούσαν κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας.¹⁹

Η δεύτερη κατεύθυνση αφορά τη διεθνικότητα που διαμορφώνει την καθημερινή ζωή των μεταναστριών σε πολλαπλά επίπεδα, τα οποία δεν ορίζονται τόσο από τα κρατικά σύνορα και τις εθνοτικές ταυτότητες, όσο από την κινητικότητα και την υβριδική αίσθηση του ανήκειν σε πολλαπλούς τόπους και κουλτούρες.²⁰ Οι αναλύσεις αυτές απορρίπτουν τον μεθοδολογικό εθνοκεντρισμό των συμβατικών μεταναστευτικών σπουδών, που ορίζουν τα κρατικά σύνορα σαν βασικούς άξονες της ανάλυσης.²¹ Το βιβλίο των Λίντα Μπας, Νίνα Γκλικ Σίλερ και Κριστίνα Σάντον Μπλανκ,²² επηρεασμένο από τις μετααποικιακές σπουδές, καθόρισε την προβληματική αυτή, γιατί μετέθεσε τη συζήτηση προς μια θεώρηση της μετανάστευσης ως διαδικασίας που βασίζεται στην αυτενέργεια των μεταναστριών. Εμβληματικές φιγούρες είναι γυναίκες της διασποράς, οι οποίες κατάφεραν να απεγκλωβιστούν από τους παραδοσιακούς ρόλους της μητέρας και της κόρης και να επιδοθούν σε δραστηριότητες που οι ίδιες ορίζουν ως επιχειρηματικές ή πολιτικές. Επαναπροσδιορίζοντας υποτιμημένους τομείς όπως η οικιακή εργασία και η φροντίδα ως τομείς επιχειρηματικότητας, ουσιαστικά επανατοποθετούνται σε σχέση με τα υφιστάμενα έμφυλα δίπολα της εργασίας και της οικογένειας. Παράλληλα, επεμβαίνουν έμπρακτα στο πεδίο της πολιτικής των

---

19. Encarnacion Gutierrez-Rodriguez, «Domestic Work-Affective Labor: On Feminization and the Coloniality of Labor», *Women's Studies International Forum*, 46, (2014), σ. 45-53.

20. Pierrette Hondagneu-Sotelo, *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration*, University of California Press, 1994.

21. Andreas Wimmer και Nina Glick Schiller, «Methodological Nationalism and Beyond. Nation-state Building, Migration and the Social Sciences», *Global Networks: A Journal for Transnational Affairs*, 2, τ. 4 (2002) σ. 301-334.

22. Linda Basch, Nina Glick Schiller και Cristina Szanton Blanc, *Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*, Gordon and Research Science Publishers, 1994.

χωρών καταγωγής, έχοντας αποκτήσει δύναμη εξαιτίας της οικονομικής τους ανόδου αλλά και του πολιτισμικού κεφαλαίου που έχουν αποκτήσει μεταναστεύοντας και στέλλοντας χρήματα πίσω.

Οι μελέτες αυτές δεν εστιάζουν μόνο στις διεθνικές οικογένειες και αλυσίδες φροντίδας, αλλά και στην επιρροή των διεθνικών δικτύων στις υβριδικές κουλτούρες και στις διασπορικές κοινότητες, όπου παίζουν καθοριστικό ρόλο οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας και μετακίνησης, οι οποίες τους επιτρέπουν να βρίσκονται διαρκώς συνδεδεμένες με τους τόπους που άφησαν πίσω.²³ Υιοθετώντας μια διεθνική αίσθηση του ανήκειν και της ταυτότητας μέσω των νέων τεχνολογιών, οι μετανάστριες αρνούνται τους ουσιοκρατικούς έμφυλους ρόλους που τους αποδίδονται στις εθνικιστικές και κρατικές ιδεολογίες τόσο των χωρών προέλευσης ως θεματοφύλακες του έθνους υπεύθυνες για τη βιολογική αναπαραγωγή και την πολιτισμική περιχαράκωσή του, όσο και στη χώρα διαμονής ως απειλές για την εθνική συνοχή και την πολιτισμική καθαρότητα του έθνους.²⁴

Οι δύο αυτές κατευθύνσεις στις σπουδές του φύλου και της μετανάστευσης είναι αλληλένδετες καθώς καταδεικνύουν την πολυπλοκότητα αυτής της σχέσης.²⁵ Οι ζωές των μεταναστριών που εργάζονται στους τομείς της φροντίδας και της οικιακής εργασίας εμπεριέχουν εργασιακή και συναισθηματική εκμετάλλευση, αποξένωση, σωματική κόπωση και εξάντληση από την επαναλαμβανόμενη, κουραστική και δύσκολη αναπαραγωγική εργασία που επιτελούν σε ξένους τόπους. Τα αποσπάσματα του λόγου τους, που κυριαρχούν στις σχετικές αναλύσεις, δείχνουν ότι σε πολλές στιγμές της ζωής τους νιώθουν αποξενωμένες καθαρίζοντας τους ιδιωτικούς χώρους

---

23. Dana Diminescu, «The Connected Migrant. An Epistemological Manifesto», *Social Science Information*, 47, τ. 4 (2008), σ. 565-579.

24. Floya Anthias και Nira Yuval Davis, «Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-racist struggle», Routledge, 1992.

25. Donna R. Gabaccia και Franca Iacovetta, *Women, Gender, and Transnational Lives: Italian Workers of the World*, University of Toronto Press, 2002· Patricia R. Pessar και Sarah J. Mahler, «Transnational Migration: Bringing Gender in», *International Migration Review*, 37, τ. 3 (2003), σ. 812-846.

και φροντίζοντας τα παιδιά άλλων, ενώ αδυνατούν να προσφέρουν φροντίδα στα παιδιά και τις κοινότητες που άφησαν πίσω.

Παράλληλα όμως οι ίδιοι οι λόγοι των μεταναστριών αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα των εννοιών της διεθνικής φροντίδας και της μητρότητας, οι οποίες εμπεριέχουν έμφυλες διαπολιτισμικές διαπραγματεύσεις που επαναπροσδιορίζουν το αναπαραγωγικό σώμα ως ένα σώμα διττό που εμπεριέχει παραπάνω από μία ταυτότητα, παραπάνω από μία κουλτούρα, παραπάνω από έναν τόπο.²⁶ Μέσα από τη συμμετοχή τους σε διεθνικά δίκτυα και κοινότητες, οι μετανάστριες θέτουν σε νέα βάση τις ατομικές και συλλογικές ταυτότητες των ίδιων αλλά και των ανθρώπων που φροντίζουν φτιάχνοντας «παγκόσμια σπίτια».²⁷ Δραστηριότητες όπως το μαγείρεμα, το ντύσιμο, το χτένισμα, η διακόσμηση και η ανταλλαγή αντικειμένων ανοίγουν δρόμους για τη διαχείριση πολλαπλών πόρων σε διαφορετικούς τόπους που αμφισβητούν τα εθνικά σύνορα και τα δίπολα του μοντέρνου και του παραδοσιακού.²⁸ Αν και συχνά αναλύεται με τάσεις εξιδανίκευσης, η γυναικεία διεθνικότητα εμπεριέχει αμφισημία, καθώς συνδυάζει την ευαλωτότητα της μεταναστευτικής επισφάλειας με την παραγωγή υβριδικών πρακτικών, αγαθών και ταυτοτήτων.²⁹

Η αμφισημία της διεθνικότητας εκφράζεται έντονα στα φεμινιστικά μεταναστευτικά κινήματα. Από τη μια πλευρά, οι μετανά-

---

26. Irene Gedalof, «Birth, Belonging and Migrant Mothers: Narratives of Reproduction in Feminist Migration Studies», *Feminist Review*, 93 (2009), 81-100· Ethel Tungohan, «Reconceptualizing Motherhood, Reconceptualizing Resistance», *International Feminist Journal of Politics*, 15, τ. 1 (2013), σ. 39-57.

27. Maliha Safri και Julie Graham, «The Global Household: Toward a Feminist Postcapitalist International Political Economy», στο Shirin M. Rai και Kate Bedford (επιμ.), *Feminists Theorize International Political Economy*, *Signs*, 36, τ. 1 (2010), σ. 99-125.

28. Ruba Salih, «Shifting Boundaries of Self and Other. Moroccan Migrant Women in Italy», *European Journal of Women's Studies*, 7, τ. 3 (2000), σ. 309-323.

29. Ruba Salih, «Moroccan Migrant Women. Transnationalism, Nation-states and Gender», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, τ. 4 (2001), σ. 655-671.

στριες συχνά παραγκωνίζονται στις μεταναστευτικές συλλογικότητες και διασπορικές κοινότητες εξαιτίας έμφυλων προκαταλήψεων. Από την άλλη, οι φεμινιστικές μεταναστευτικές συλλογικότητες αναπτύσσουν συλλογικούς αγώνες σε εθνικό και διεθνικό επίπεδο, που στρέφονται γύρω από διεκδικήσεις στον τομέα της οικιακής εργασίας, της σεξεργασίας, αλλά και των αδειών διαμονής και του ασύλου. Παρόλο που πολλές από αυτές τις πρωτοβουλίες είναι εφήμερες και στοχευμένες σε συγκεκριμένες πολιτικές ή νομικές αλλαγές, παράγουν δυνατότητες διεθνικής αλληλεγγύης.³⁰

Trafficking, έμφυλη βία και σεξεργασία

Παράλληλα με τις παραπάνω αναλύσεις αναπτύσσεται και ο λόγος σχετικά με το trafficking (παράνομη διακίνηση προσώπων) που καθιστά ορατές συγκεκριμένες μορφές εξαναγκαστικής μετανάστευσης και έμφυλης βίας με σκοπό την εργασιακή εκμετάλλευση κυρίως στους κλάδους του σεξ, αλλά και ευρύτερα στην οικονομία. Το ζήτημα του trafficking διχάζει τις σπουδές του φύλου καθώς επικρατούν συγκρουόμενες απόψεις για τη σεξεργασία. Από τη μια πλευρά, υπάρχουν οι επονομαζόμενες «ρίζοσπαστικές» φεμινιστικές προσεγγίσεις που ασχολούνται με το trafficking ως σεξουαλική εκμετάλλευση και το συνδέουν με την πορνεία, την οποία θεωρούν de facto εξαναγκαστική και βίαιη.³¹ Η έμφαση που δίνεται στα σώματα των γυναικών στην συγκεκριμένη προσέγγιση έχει οδηγήσει στην κριτική της μαζικής βιομηχανία του σεξ, στην οποία χρησιμοποιούν ως πρώτη ύλη «τα αιδoία και τους κώλους» μεταναστριών, που λαμβάνουν ως αντάλλαγμα χαμηλές αμοιβές

30. Αλεξάνδρα Ζαββού και Νέλλη Καμπούρη, «Η Γυναικεία μετανάστευση ως πολιτική εμπειρία. Έμφυλα υποκείμενα και επιτελεστικές διαπραγματεύσεις της ταυτότητας στο Αντιρατσιστικό Κίνημα», στο Φωτεινή Τσιμπρίδου (επιμ.), *Μειονοτικές και μεταναστευτικές εμπειρίες: Βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους»*, Κριτική και ΚΕΜΟ, 2010.

31. Sheila Jeffreys, *The Industrial Vagina: The Political Economy of the Global Sex Trade*, Routledge, 2009.

αλλά αυξάνουν τα κέρδη των ανδρών που τις εκμεταλλεύονται.³² Στο πλαίσιο αυτό, οι μετανάστριες θεωρούνται θύματα μιας από τις απεχθέστερες μορφές βίας κατά των γυναικών που συντελείται συγχρόνως εξαιτίας της αναγκαστικής μετακίνησης, αλλά και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης του σώματός τους με σκοπό το κέρδος.³³ Παρόλο που η προσέγγιση αυτή δεν έχει πλέον μεγάλη απήχηση στην έρευνα για το φύλο και τη μετανάστευση, κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο, στις πολιτικές αλλά και στις έρευνες για το trafficking που χρηματοδοτούνται από Διεθνείς Οργανισμούς (ΔΟ) και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ).

Από την άλλη πλευρά, η κριτική που έχει ασκηθεί στις ριζοσπαστικές προσεγγίσεις τονίζει την απουσία των λόγων των ίδιων των υποκειμένων που μεταναστεύουν αλλά και στην άκριτη αναπαραγωγή στερεοτύπων θυματοποίησης σχετικά με την μεταναστευτική σεξουαλικότητα στον λόγο για το trafficking,³⁴ καθώς και στην υψηλή χρηματοδότηση ερευνών για την αντιμετώπιση των δικτύων trafficking που αναπαράγονται άκριτα στο δημόσιο διάλογο παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις βασίζονται σε ηθικολογίες και αυθαίρετες προβλέψεις και στατιστικές μετρήσεις.³⁵ Στο πλαίσιο αυτό, το trafficking εμφανίζεται με τον όρο «σύγχρονη δουλεία», παράγοντας την αίσθηση ότι υπάρχει άρρηκτη ιστορική συνέχεια

---

32. Sheila Jeffreys, «Prostitution, Trafficking and Feminism: An Update on the Debate», *Women's Studies International Forum*, 32 (2009), σ. 316-332.

33. Svati Shah, «Sex and Work», στο Ryszard Piotrowicz, Conny Rijken και Baerbel Uhl (επιμ.), *Handbook of Human Trafficking*, Routledge, 2017.

34. Laura Agustin, «The Disappearing of a Migration Category: Migrants who Sell Sex», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (2006), σ. 29-47.

35. Peter Andreas, «The Politics of Measuring Illicit Flows and Policy Effectiveness», στο Peter Andreas και Kelly M. Greenhill (επιμ.), *Sex, Drugs, and Body: The Politics of Numbers in Global Crime and Conflict*, Cornell University Press, 2010, σ. 23-45· Ronald Weitzer, «The Social Construction of Sex Trafficking: Ideology and Institutionalisation of a Moral Crusade», *Politics and Society*, 35 (2007), σ. 447-475· Ronald Weitzer, «Human Trafficking and Contemporary Slavery», *Annual Review of Sociology*, 41 (2015), σ. 223-242.

μεταξύ του μεταναστευτικού παρόντος και του αποικιοκρατικού και δουλεμπορικού παρελθόντος.³⁶

Ιστορικές αναλύσεις καταδεικνύουν ότι η συνέχεια αυτή είναι παραπλανητική: οι απαρχές της ρητορικής για το trafficking βρίσκονται στα τέλη του 19ου αιώνα στην Ευρώπη, όπου δημιουργήθηκε ηθικός πανικός γύρω από την αυξανόμενη κινητικότητα των γυναικών εξαιτίας των τεχνολογικών καινοτομιών στις μεταφορές, όπως στο ταξίδι με ατμομηχανή, που έκαναν τις μετακινήσεις πιο ασφαλείς για γυναίκες μόνες επιτρέποντάς τους να μην έρχονται σε επαφή με τους οδηγούς. Ακόμα και νομικοί που είναι θετικά διακείμενοι προς την ταύτιση του trafficking με το δουλεμπόριο αναγνωρίζουν ότι οι γενεαλογίες των δύο εννοιών δεν συμπίπτουν.³⁷ Οι άνδρες που ήταν κυρίως θιασώτες των εκστρατειών ενάντια στο «trafficking» γυναικών την περίοδο εκείνη προέβαλαν την ανάγκη για αυστηρούς περιορισμούς στις αυτόνομες μετακινήσεις των γυναικών, συνδέοντάς τις με την πορνεία, τη διάδοση των σεξουαλικά μεταδιδόμενων ασθενειών και των ανεξέλεγκτων σεξουαλικών ηθών που απειλούσαν την εθνική καθαρότητα.³⁸ Σε αντίθεση με το δουλεμπόριο που ήταν κατά βάση θεσμοθετημένο από τα αποικιοκρατικά κράτη και νομιμοποιούνταν από τις ρατσιστικές ιδεολογίες, ο λόγος για το trafficking συνδέθηκε την περίοδο εκείνη κυρίως με τον έλεγχο της αγνότητας των λευκών γυναικών σαν θεματοφυλάκων του έθνους, αποσιωπώντας τις κοινωνικές ανισότητες που βίωναν οι γυναίκες αυτές. Οι εθνικιστικές και ρατσιστικές καμπάνιες πρόβαλαν σαν αίτημα την κατάργηση της πορνείας και στιγματίσαν τις σεξεργαζόμενες, χωρίς όμως να τους προσφέρουν εναλλακτικές διόδους στην αγορά εργασίας, ενώ οι αυστηροί περιορισμοί της μετακίνη-

36. Για μια κριτική, βλέπε το άρθρο του Σάντρο Μετσάντρα σε αυτόν τον τόμο.

37. Ryszard Piotrowicz, Conny Rijken και Baerbel Uhl (επιμ.), *Handbook of Human Trafficking*, Routledge, 2017.

38. Rachael Attwood, «Lock Up Your Daughters! Male Activists, “Patriotic Domesticity” and the Fight Against Sex Trafficking in England, 1880-1912», στο Raffaella Sarti (επιμ.), *Men at Home, Special Issue of Gender & History*, 27, τ. 3 (2015), σ. 611-627.

σης ενέτειναν την ευαλωτότητά τους, καθώς έγιναν αντικείμενο συστηματικής αστυνόμευσης.³⁹

Επηρεασμένες από τις ιστορικές αυτές αναλύσεις αλλά και από τους αγώνες των σεξεργατριών, η σπουδές των αναπαραστάσεων των μεταναστριών ως θυμάτων trafficking στον σύγχρονο ανθρωπιστικό λόγο αναδεικνύουν αντίστοιχες πρακτικές που σκοπό έχουν την πρόκληση ηθικών πανικών για την απώλεια του ελέγχου των εθνικών και γεωγραφικών συνόρων, αλλά και την αποτροπή των αυτόνομων μεταναστεύσεων των γυναικών.⁴⁰ Μία ανάλυση των εκστρατειών ενάντια στο trafficking την περίοδο της αύξησης της μετανάστευσης από την Ανατολική Ευρώπη έδειξε ότι προβάλλουν κυρίως εικόνες από «όμορφα, νεκρά σώματα» μεταναστριών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μια μείξη ερωτισμού και θυματοποίησης, που ενισχύουν την ιδέα ότι οι μετανάστριες είναι όμορφες, αλλά ανήμπορες να μιλήσουν και ανίκανες να δράσουν.⁴¹ Η φεμινιστική αυτή κριτική των αναπαραστάσεων των γυναικών θυμάτων trafficking φέρνει στο προσκήνιο ζητήματα που είναι κυρίαρχα στις αντίστοιχες αναλύσεις σχετικά με την εργαλειοποίηση των μεταναστευτικών σωμάτων στις «βιομηχανίες διάσωσης» (rescue industries).⁴² Ένα άλλο παράδειγμα είναι αυτό των εικόνων γυναικόπαιδων στις προσφυγικές κρίσεις που προβάλλουν μια αίσθηση απόλυτης εξαθλίωσης και αδυναμίας με σκοπό να συγκινήσουν το απομακρυσμένο γεωγραφικά κοινό, ενώ αποσιωπούν τις πολύπλοκες ιστορικές και πολιτικές δυναμικές που καθορίζουν το λόγο και

---

39. Jo Doezema, *Sex Slaves and Discourse Masters: The Construction of Trafficking*, Zed Books, 2010.

40. Jacqueline Berman «(Un)Popular Strangers and Crises (Un)Bounded: Discourses of Sex-trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State», *European Journal of International Relations*, 9, τ. 1 (2003), σ. 37-86.

41. Rutvica Andrijasevic, «Beautiful Dead Bodies: Gender, Migration, and Representation in Anti-trafficking Campaigns», *Feminist Review*, 86, (2007), σ. 24-44.

42. Laura Agustin, «Helping Women Who Sell Sex: The Construction of Benevolent Identities», *Rhizomes*, 10 (2005), σ. 519-534.

την αυτενέργεια των προσφύγων.⁴³ Αντίστοιχα, η χρήση της εικόνας για την αναπαραγωγή έμφυλων προτύπων θυματοποίησης προσφύγων χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο στον ανθρωπιστικό λόγο προκειμένου να οριοθετήσει τις ενδεδειγμένες σεξουαλικότητες που αξίζουν να προστατευτούν και φιλτράροντας άλλες, οι οποίες θεωρούνται ανάξιες παροχής ασύλου, αποσιωπώντας το ρόλο των κρατικών πολιτικών για τον έλεγχο των συνόρων στη διαμόρφωση των οικονομιών της μεταναστευτικής σεξουαλικής εργασίας.⁴⁴

Από μια φεμινιστική σκοπιά επομένως, η συλλογή αφηγήσεων και ιστοριών ζωής και η κατανόηση της ιστορικότητας του φύλου αποτελούν κρίσιμα ζητήματα για την αποφυγή απλουστευτικών και στερεοτυπικών ανθρωπιστικών προσλήψεων.⁴⁵ Παράλληλα οι θέσεις και τις πρακτικές των κινημάτων των εργαζομένων του σεξ που αρνούνται την ταυτότητα του θύματος η οποία τους αποδίδεται στον ανθρωπιστικό λόγο ενάντια στο trafficking και την πορνεία, έρχεται στο προσκήνιο των αναλύσεων.⁴⁶ Σε πολλές περιπτώσεις τα κείμενα γράφονται σε συνεργασία ή σε διάλογο με τα κινήματα. Οι σχετικές έρευνες καταδεικνύουν ότι για τις περισσότερες/ους/α μετανάστριες/τες/α, η εργασία του σεξ δεν είναι απαραίτητα αποτέλεσμα άγνοιας και εξαναγκασμού, αλλά αποτελεί κομμάτι των στρατηγικών που ενεργοποιούν προκειμένου να ξεφύγουν από τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές δυσκολίες στις χώρες καταγωγής και διαμονής και την απουσία νομίμων διόδων μετανάστευ-

---

43. Liisa H. Malkki, «Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization», *Cultural Anthropology*, 11, τ. 3 (1996), σ. 377-404.

44. Sara Dehm και Jordana Silverstein «Film as an Anti-asylum Technique. International Law, Borders and the Gendering of Refugee Subjectivities», *Griffith Law Review*, 29, τ. 3, (2021), σ. 425-450.

45. Paula Banerjee, *Borders, Histories, Existences. Gender and Beyond*, SAGE Publications, 2010.

46. Kamala Kempadoo K. και Jo Doezema (επιμ.), *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition*, Routledge, 1998.

σης.⁴⁷ πολλές/οι/α μετανάστες/τριες/τα κάνουν δουλειές που σχετίζονται με την παροχή μιας ευρείας γκάμας υπηρεσιών του σεξ, όπως για παράδειγμα, μασάζ, escorting, στριπτίζ, porn, αλλά και πορνεία, προκειμένου να ξεπεράσουν τις δομικές ανισότητες της κοινωνικής τους τάξης και τα ρατσιστικά εμπόδια στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι μεταναστευτικές αφηγήσεις συμπεριλαμβάνουν εμπειρίες έμφυλης βίας και εξαναγκασμού, αλλά αυτές δεν σχετίζονται απαραίτητα με τη σεξουαλική εκμετάλλευση. Παρόλο που η εργασία του σεξ καθορίζεται από την αστυνόμευση, την επισφάλεια και την απειλή της απέλασης που καθιστούν τα άτομα που εργάζονται εκεί πιο ευάλωτα στην σωματική, ψυχολογική και οικονομική έμφυλη βία, η εργασία του σεξ ενδέχεται να προσφέρει καλύτερες συνθήκες, οικονομικές απολαβές, έλεγχο του χρόνου και κοινωνικές επαφές σε σχέση με άλλους τομείς.⁴⁸ Ο λόγος ενάντια στο trafficking αποκρύπτει τόσο τα εμπόδια που δημιουργούν τα κράτη στην ένταξη όσο και την έλλειψη πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που απορρέει από την απουσία της ιδιότητας του πολίτη.⁴⁹

Κεντρικό επίδικο στις αντιπαραθέσεις μεταξύ φεμινιστριών επίσης είναι η αντιμετώπιση του trafficking ως ζητήματος εθνικής ασφάλειας και ελέγχου των συνόρων στις επίσημες πολιτικές των χωρών του Παγκόσμιου Βορρά με σκοπό την πρόληψη μελλοντικών μεταναστεύσεων.⁵⁰ Από τη σκοπιά αυτή, η νοηματοδότηση και αναπαράσταση του trafficking σαν σύγχρονη σκλαβιά αποκρύπτει την βία που ενυπάρχει στις ίδιες τις διαδικασίες της μετανάστευσης εξαιτίας μονοπωλίου της βίας που απολαμβάνουν τα έθνη-κράτη. Η Julia O'Connell Davidson θέτει το ερώτημα του πώς μπορούμε να ξεχωρίσουμε τη βία που έχουν υποστεί τα θύματα trafficking

47. Rutvica Andrijasevic, *Migration, Agency, and Citizenship in Sex Trafficking*, Palgrave Macmillan, 2010.

48. Nicola Mai, *Migrant Workers in the UK Sex Industry*, London Metropolitan University and La Strada, 2009· Laura Agustín, *Sex at the Margins*, Zed Books, 2007.

49. Andrijasevic, ό.π.

50. Claudia Aradau, *Rethinking Trafficking in Women*, Palgrave Macmillan, 2008.

από τη βία που βιώνουν άλλα σώματα που διασχίζουν τα σύνορα – ούτως ή άλλως– παράνομα εξαιτίας των τεχνολογιών ελέγχου των συνόρων, των στρατών, των αστυνομιών, των απειλών απέλασης, αλλά και των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων.⁵¹ Η απάντηση στο ερώτημα αυτό καθιστά σαφές ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να θέσουμε τα όρια μεταξύ του μετανάστη που παίρνει ελεύθερα έλλογες αποφάσεις σχετικά με τη μετακίνησή του, και της μετανάστριας που εξαναγκάζεται να μεταναστεύσει σαν θύμα trafficking διότι και στις δύο περιπτώσεις επικρατούν κοινές συνθήκες ευαλωτότητας στη βία. Επομένως, η φεμινιστική κριτική του λόγου για το trafficking δεν αμφισβητεί ότι η έμφυλη βία είναι κομμάτι των μεταναστευτικών διαδρομών, αλλά αναγνωρίζει ότι η συνθήκη της απουσίας νόμιμων διόδων διέλευσης των συνόρων, που ενισχύεται από τους λόγους για το trafficking, είναι καταστατική της μεταναστευτικής εμπειρίας.

Πέρα από το δίπολο γυναίκα-άνδρας

Οι αναλύσεις για το φύλο και τη μετανάστευση έχουν πολλαπλασιαστεί από το 1990 και μετά, ωστόσο συνεχίζει να επικρατεί η τάση να ταυτίζεται το φύλο με τις γυναίκες. Μια από τις πιο δυναμικές και ενδιαφέρουσες κατευθύνσεις της έρευνας για το φύλο και την μετανάστευση έχει στραφεί στους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται οι σεξουαλικότητες της μετανάστευσης στον κυρίαρχο λόγο και στους τρόπους με τους οποίους οι προσλήψεις του φύλου και της σεξουαλικότητας καθορίζουν τις πολιτικές ελέγχου κρατικών, εθνικών, πολιτισμικών και κοινωνικών συνόρων. Σε αυτή τη στροφή καταλυτικό ρόλο έπαιξε η παγκοσμιοποίηση της επιδημίας του AIDS που έκανε πιο επιτακτική την ανάγκη να μελετηθούν άλλες σεξουαλικότητες πέρα από το δίπολο γυναίκα-άνδρας και πέρα από τις κυρίαρχες προσλήψεις της ομοφυλοφιλικής σεξουαλικότητας στις

---

51. Julia O'Connell-Davidson, «New Slavery, Old Binaries. Human Trafficking and the Borders of “Freedom”», *Global Networks* 10, τ.2 (2010), σ. 244-261.

χώρες του παγκόσμιου Βορρά.⁵²

Έτσι, διαπιστώνεται η διαμόρφωση μεταναστευτικών αρρενωποτήτων που θεωρούνται επιθετικές και απειλητικές στον δημόσιο λόγο⁵³ και εξετάζεται πως μεταλλάσσονται κατά τις μεταναστεύσεις σε σχέση με τα κυρίαρχα πρότυπα του φύλου.⁵⁴ Η στροφή αυτή έχει οδηγήσει στην ανάδειξη ερωτημάτων σχετικά με τους έμφυλους ρόλους των ανδρών στην οικογένεια και στη διεθνική πατρότητα, αυτών που φεύγουν ή αυτών που μένουν πίσω, αλλά και τις εσωτερικές αντιφάσεις και μεταστροφές που επιτελούνται όταν μεταναστεύουν σε σχέση με τη φροντίδα που συχνά αναλαμβάνουν ενάντια στα πρότυπα της αρρενωπότητας με τα οποία έχουν μεγαλώσει.⁵⁵ Επίσης ανοίγονται πολλαπλά ερωτήματα σχετικά με την ευαλωτότητα των αρσενικών μεταναστευτικών σωμάτων, όπως αυτά εγγράφονται στις αποικιοκρατικές ιστορίες και πώς στο μετααποικιακό

---

52. Martin F. Manalansan IV, «Queer Intersections: Sexuality και Gender in Migration Studies», *International Migration Review* 40, τ.1 (2006), σ. 224-249.

53. Paul Scheibelhofer, «“It won’t Work Without Ugly Pictures”: Images of Othered Masculinities and the Legitimation of Restrictive Refugee Politics in Austria», *NORMA: International Journal for Masculinity Studies* 12, τ. 2 (2017) σ. 96-111.

54. Mike Donaldson, Raymond Hibbins, Richard Howson, Bob Pease (επιμ.), *Migrant Men. Critical Studies of Masculinities and the Migration Experience*, Routledge, 2009· Katharine Charsley και Helena Wray, «Introduction. The Invisible (Migrant) Man», *Men και Masculinities* 18, τ. 4, (2015), σ. 403-423· Pierrette Hondagneu-Sotelo, «Place, Nature and Masculinity in Immigrant Integration: Latino Immigrant Men in Inner-city Parks and Community Gardens», *NORMA: International Journal for Masculinity Studies* 12, τ. 2, (2017), σ. 112-126· Katarzyna Wojnicka και Paula Pustulka «Research on Men, Masculinities and Migration: Past, Present and Future», *Norma: International Journal for Masculinity Studies* 14, τ.2, (2019) σ. 91-95.

55. Lan Anh Hoang και Brenda S. Yeoh, «Breadwinning Wives and “Left-Behind” Husbands: Men and Masculinities in the Vietnamese Transnational Family», *Gender & Society* 25, τ. 6 (2011), σ. 717-739· Rachel-Salazar Parreñas, «Transnational Fathering: Gendered Conflicts, Distant Disciplining και Emotional Gaps», *Journal of Ethnic και Migration Studies* 34, τ. 7 (2008), σ. 1057-1072· Susanne Y.P. Choi, «Migration, Masculinity, and Family», *Journal of Ethnic και Migration Studies*, 45, τ. 1 (2019), σ. 78-94.

πλαίσιο οι υποκειμενικότητες των μεταναστών επαναπροσδιορίζονται σε σχέση με τις κυρίαρχες λευκές αρρενωπότητες του παρόντος και του παρελθόντος.⁵⁶

Καθώς περνάμε από την μελέτη των γυναικών στη μετανάστευση στη μελέτη των έμφυλων υποκειμενικοτήτων ανοίγονται ερωτήματα αναφορικά με το πώς κατασκευάζονται οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις των μεταναστευτικών θηλυκοτήτων ως οπισθοδρομικών, συντηρητικών και θυματοποιημένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι συζητήσεις για τις σωματικές επιτελέσεις της κάλυψης του κεφαλιού των μουσουλμάνων γυναικών στην Ευρώπη, που συνοψίζουν πολλά από τα διλήμματα των αντιμαχόμενων θηλυκών ρόλων που οι μετανάστριες καλούνται να υιοθετήσουν. Ενώ η μαντίλα κατασκευάζεται στον δημόσιο λόγο στη Δύση ως σύμβολο της υποδούλωσης των γυναικών σε συντηρητικές, καταπιεστικές και φονταμενταλιστικές θρησκευτικές αντιλήψεις, για τις ίδιες τις μετανάστριες αποτελεί συχνά σύμβολο ομορφιάς, σεβασμού και θηλυκότητας, το οποίο επαναπροσδιορίζουν μέσα από τις ενσώματες πρακτικές της κάλυψης του σώματος.⁵⁷ Όπως υποστηρίζει η Lila Abu-Lughod, ο δημόσιος λόγος για τις μουσουλμάνες μετανάστριες τις έχει ορίσει ως μια ενιαία κατηγορία που χαρακτηρίζεται από τη θυματοποίηση και μόνο, προκειμένου να επιβεβαιώσει την ανωτερότητα της δυτικής ανθρωπιστικής πολιτικής. Παρόλο που δεν αμφισβητείται ότι όντως υπάρχουν άνισες σχέσεις εξουσίας, έμφυλη βία και ανισότητες στις μουσουλμανικές κοινωνίες και μεταναστευτικές κοινότητες, αυτή η μονόπλευρη θεώρηση αποκρύπτει την ποικιλομορφία των ενσώματων και συν-αισθηματικών πρακτικών του φύλου που διαμορφώνουν τις ζωές τους, ιδιαίτερα όταν αυτές καθορίζονται από την κινητικότητα.⁵⁸

56. Sofia Aboim και Pedro Vasconcelos, «Migration after Empire. Postcolonial Masculinities and the Transnational Dynamics of Subalternity», *Postcolonial Studies* 24, τ3 (2020), σ. 323-344.

57. Annelies Moors και Ruba Salih (επιμ.), «“Muslim women” in Europe», Special Issue, *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 17, τ.4 (2009), σ. 375-378.

58. Lila Abu-Lughod, «Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropolog-

Με αντίστοιχο τρόπο, η Eithne Luibhéid έχει αναδείξει ότι τη σχέση σεξουαλικότητας, φύλου και μετανάστευσης δεν θα πρέπει να θεωρείται ως δεδομένη αλλά ως δυναμική και δυναμικά μεταλλασσόμενη πέρα από τις αρρενωπότητες και τις θηλυκότητες.⁵⁹ Μέσα από τις κουήρ ιστορικές αναλύσεις της, οι οποίες εστιάζουν στη σεξουαλικότητα ως κίνητρο για τη μετανάστευση αλλά και ως διαδικασία διαφυγής από τα ετεροκανονικά πρότυπα αμφισβητείται η ετεροκανονικότητα και η ταύτιση της σεξουαλικότητας με την αναπαραγωγή. Ενώ τα ΛΟΑΤΚΙ μετανάστα αντιμετωπίζουν πολλαπλά προβλήματα εξαιτίας της ομοφοβίας τόσο των τόπων καταγωγής όσο και των τόπων μετανάστευσης, τα περάσματα των συνόρων τους επιτρέπουν μεταστροφές που δεν μεταλλάσσουν μόνο τα ίδια, αλλά και τις διεθνικές κοινότητες στις οποίες συμμετέχουν ενεργά.⁶⁰ Ο Lionel Cantú έχει δείξει στην έρευνα του πως η μετανάστευση διαμορφώνει κάποια σώματα ως ανάξια να διαβούν νόμιμα τα σύνορα και κάποια άλλα ως άξια να προστατευτούν με κριτήριο την θυματοποίησή τους. Η ανάλυσή του για τα περάσματα των συνόρων των γκέι ανδρών από το Μεξικό προς τις ΗΠΑ αναδεικνύει την αντιφατικότητα των πολιτικών που από την μια αρνούνται την είσοδο ή εγκλωβίζουν τους γκέι άνδρες στην άτυπη οικονομία, ενώ συγχρόνως ανοίγουν διόδους νομιμοποίησης μόνο μέσω της παροχής ασύλου για λόγους έμφυλης βίας στη χώρα καταγωγής.⁶¹ Ο μόνος τρόπος για να γίνουν αποδεκτοί στον τόπο προορισμού είναι σαν θύματα ομοφοβίας.

Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο της συζήτησης για το φύλο και τη μετανάστευση, αναπτύσσεται η κριτική της εργαλειοποίησης της

---

ical Reflections on Cultural Relativism and Its Others», *American Anthropologist* 104, τ.3 (2002), σ. 783-790.

59. Eithne Luibhéid, *Entry Denied: Controlling Sexuality at the Border*, University of Minnesota Press, 2002.

60. Eithne Luibheid και Lionel Cantú Jr. (επιμ.), *Queer Migrations: Sexuality, U.S. Citizenship, and Border Crossings*, University of Minnesota Press, 2005.

61. Lionel Cantú Jr., *The Sexuality of Migration: Border Crossings και Mexican Immigrant Men*, New York University Press, 2009.

σεξουαλικής ανοχής και των δικαιωμάτων κυρίως από την άκρα δεξιά. Πιο συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει ο Éric Fassin, ερωτήματα σχετικά με την ομοφοβία και τον σεξισμού χρησιμοποιούνται συστηματικά στις διαδικασίες απόκτησης ιθαγένειας σαν κριτήρια για την απόδοση υπηκοότητας, την ίδια στιγμή που οι κοινωνίες αυτές κάθε άλλο παρά έχουν απαλλαγεί από την εγχώρια ομοφοβία και τον σεξισμό.⁶² Γενικότερα η διευρυμένη εργαλειική χρήση του σεξισμού και της ομοφοβίας για δομηθεί η ρατσιστική διαφοροποίηση μεταξύ εαυτού και άλλου νομιμοποιεί τον αυστηρό έλεγχο των συνόρων και εγκλωβίζει τα μεταναστευτικά σώματα σε στατικές σεξουαλικές, έμφυλες και φυλετικές ταυτότητες. Οι πολιτικές ελέγχου των συνόρων στον παγκόσμιο Βορρά είναι συνυφασμένες με τις ανθρωπιστικές πρακτικές και επομένως χαρακτηρίζονται από αντιφατικότητα. Προκρίνουν γενικά την έμφυλη ουδετερότητα ως προς τα περάσματα των συνόρων, ενώ συγχρόνως, χαρακτηρίζονται από ανθρωπιστική ευαισθησία για τις εξαναγκαστικές μεταναστεύσεις που οφείλονται σε καταπατήσεις των δικαιωμάτων των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στις χώρες καταγωγής. Ενώ ενδέχεται να έχουν ευνοϊκότερη μεταχείριση για ανθρωπιστικούς λόγους, αντιμετωπίζουν εμπόδια που τα εγκλωβίζουν σε χαμηλά αμειβόμενους και επισφαλείς τομείς εργασίας, όπως αυτούς της οικιακής εργασίας, της φροντίδας, της σεξουαλικής εργασίας και της προσωρινής ή εποχιακής αγροτικής εργασίας.⁶³

Το διακύβευμα της θυματοποίησης

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ακινησία αναγνωρίζεται πλέον στις σπουδές του φύλου σαν συστατικό στοιχείο της μεταναστευτικής εμπειρίας, καθώς ολοένα και περισσότερο τα μεταναστευτικά

---

62. Éric Fassin, «Sexual Democracy και the New Racialization of Europe», *Journal of Civil Society*, 8, τ. 3 (2012), σ. 285-288· Steve Garner και Eric Fassin, «“Race”, Sexualities and the French Public Intellectual. An Interview with Eric Fassin», *Ethnic και Racial Studies* 36, τ.9 (2013), σ. 1465-1484.

63. Marchetti και Salih, ό.π.

σώματα εξαναγκάζονται να περιμένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε τόπους εγκλεισμού, κράτησης, υπό την απαγόρευση εξόδου και την επιβολή συνεχούς ελέγχου. Αυτή η διαπίστωση έχει οδηγήσει σε μια νέας μορφής «θηλυκοποίηση» της μετανάστευσης, που καθιστά όλα τα σώματα ανεξάρτητα από τη σεξουαλικότητά τους, στατικά, ανήμπορα και επισφαλή.⁶⁴ Συγχρόνως όμως έχουν αναπτυχθεί περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν οι ανθρωπιστικές πολιτικές παροχής άσυλου για λόγους δώδεκα λόγω φύλου, που ανοίγουν ευκαιρίες νομιμοποίησης για γυναίκες και ΛΟΑΤΚΙ αιτούντες άσυλο. Το φύλο διαμορφώνεται έτσι σαν ένα φίλτρο για την επιλογή των μεταναστευτικών σωμάτων που θα γίνουν δεκτά ή που θα εκδιωχθούν από την εθνική κοινότητα. Αυτή η προβληματική επαναφέρει ζητήματα σχετικά με τη θυματοποίηση των μεταναστευτικών σωμάτων και τις ενδεχόμενες έμφυλες αντιστάσεις που προκύπτουν ενάντια στις πολιτικές «διαχείρισης» της μετανάστευσης και ελέγχου των συνόρων με βάση το φύλο. Καθώς τα σύνορα «ανοίγουν» για να συμπεριλάβουν αυστηρά οριοθετημένες έμφυλες κατηγορίες ξένων, η ίδια η θυματοποίηση γίνεται πεδίο διεθνικής και πολιτικής διαπραγμάτευσης των συναρθρώσεων του σεξισμού, της ομοφοβίας, της τρανσφοβίας και του ρατσισμού.

Οι μεταναστευτικές στρατηγικές και πρακτικές ενσωματώνουν τα στερεότυπα της θυματοποίησης, υιοθετούν τις έμφυλες θέσεις και στάσεις που συνδέονται με αυτά και αναπαράγουν τους λόγους του ενδεδειγμένου τραύματος και του πόνου, προκειμένου να ξεπεράσουν τα ανυπέρβλητα εμπόδια του μεταναστευτικού ελέγχου, της αστυνόμευσης και του εγκλεισμού. Αυτό θέτει πολλαπλά προβλήματα για την σύγχρονη έρευνα για το φύλο και τη μετανάστευση. Το βασικό ερώτημα είναι πώς θα αποφύγουμε την αποπολιτικοποίηση του φύλου και τον περιορισμό του σε ευρέως αναγνωρίσιμες ταυτότητες του θύματος ή εκείνου/ης που εξαπατά το σύστημα υποδούμενος/η/ο το θύμα. Εντέλει το μόνο που μας προφυλάσσει από το να αναπαράγουμε απλοποιημένες προσλήψεις του φύλου και της

64. Alison Mountz, «Where Asylum-seekers Wait. Feminist Countertopographies of Sites between States», *Gender, Place & Culture* 18, τ. 3 (2011), σ. 381-399.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

μετανάστευσης είναι το να δίνουμε έμφαση στο λόγο και στις πρακτικές των ίδιων των μεταναστευτικών σωμάτων, στις πρακτικές αυτοπροσδιορισμού και τις επιτελέσεις, στους τρόπους με τους οποίους βιώνουν αλλά και αντιστέκονται στον έλεγχο και στην έμφυλη βία. Από μια κριτική σκοπιά επομένως, η θυματοποίηση των μεταναστευτικών σωμάτων λόγω του φύλου τους δεν είναι δεδομένο αλλά διακύβευμα, στο οποίο επιστρέφουμε ξανά και ξανά.